

ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ

(Филозофски факултет, Београд)

ШТА ЈЕ СВЕ НЕСТАЛО ИЗ СРПСКИХ МИНЕЈА XIII ВЕКА?

Најстарији српски минеји, који су настали током 13. и у првим годинама 14. века и који припадају корпусу литургијских књига дојерусалимске традиције, у знатној мери се разликују од оних који су усклађени са захтевима Јерусалимског типика. Разлике се могу пратити на више равни — у оквиру календара, у структури и саставу појединих служби, као и у појави различитих служби за истог свеца.

Кључне речи: минеј, светац, служба светоме, типик, календар

Проучавајући минеје већ дуго низ година, приметила сам да се по садржају и саставу ова врста литургијских књига у 13. веку у приличној мери разликује од оних у 14. столећу. Пошто су минеји химнографски зборници уређени по календарском редоследу, јасно је да ће то бити веома важан чинилац приликом изучавања минеја. Састав и структуру службе, као и календар — уосталом, регулише типик, то јест књига која садржи упутства о животу монашке заједнице, а такође уређује и одвијање богослужбеног процеса у храму. Већ смо раније били у прилици да покажемо, на основу једне групе минеја који потичу из Милутиновог времена, да је у другој половини 13. века у литургијској пракси српске цркве био заступљен Евергетидски типик, који пак, са своје стране, представља једну прераду — обраду богослужења у Студитском манастиру.¹ У старијој литератури се период 11–12. века назива временом *кѣишијорских ѿшиика*, које карактеристише већа слобода како у погледу прописивања дисциплинарних правила, тако и у погледу начина вршења богослужења.² У

* Чланак садржи део резултата насталих на пројекту бр. 147024 — *Српска држава и друштво у изворима средњег века* — који подржава Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Т. Суботин-Голубовић, Прилог познавању богослужења у српској цркви крајем XIII века, Хиландарски зборник 10 (1998) 153–177.

² Упор.: М. Скабаланович, Толковый типикон, Киев 1910, 399; М. Лисицын, Первоначальный славяно-русский типикон, С.-Петербург 1911, 163–164.

14. веку, са постепеним увођењем Јерусалимског типика у праксу српске цркве, долази до значајних промена и унификације литургијског процеса.

Мало је сачуваних српских минеја 13. века, али се у њима могу запазити неке веома интересантне појаве, које нас могу вратити у прошлост и помоћи нам да стекнемо бар уопштену представу о томе како је приближно могло да изгледа богослужење на словенском језику у српским земљама током 12. века. Поређење српског материјала са најстаријим словенским (руским) минејима, који потичу с краја 11. века, показује да се у многим елементима може говорити о истом генеалогском стаблу, али и да постоје огранци који се у већој или мањој мери удаљавају од њега.³ Наш најстарији сачувани служабни минеј старији је део Братковог минеја (рукопис бр. 647 Народне библиотеке у Београду).⁴ Питање по ком се типуку тада служило у српским земљама, уз опште прихваћено мишљење да је то био типик цариградског Студитског манастира, и даље је веома сложено и захтева пажљиво трагање за одговорима, пошто првобитни, оригинални (грчки) типик овог манастира није сачуван. Данас је у науци прихваћено мишљење да треба имати у виду, заправо, велику групу сродних типика који воде порекло од тог старог Студитског типика. Тој породици типика припада и Евергетидски типик. Мало је, међутим, вероватно да је Евергетидски типик почетком 13. века могао имати већи утицај на богослужење у српској цркви, али је несумњиво (што закључујемо на основу Студеничког и Хиландарског типика) био присутан у ове две владарске задужбине. Посебно је отежавајућа околност да није сачуван ниједан српски препис типика старије, дојерусалимске, редакције. На сву срећу, сачуван је доста рани (из 12. века) руски превод типика патријарха Алексија Студита, па је то веома важан извор за познавање богослужења у Студитском манастиру.⁵ Алексијев типик омогућује да се и рани српски материјал разматра са овог становишта.

Други по старини српски минеј који је укључен у ово разматрање јесте рукопис бр. 361 Архива САНУ, најстарији празнични минеј из средине 13. века. Отежавајућа је околност то што он садржи само одабране службе за целу годину. Прва ствар на коју сам обратила пажњу био је управо календар најстаријег дела Братковог минеја.⁶ Почећу одмах од 1. септембра, дана у који пада више памети светима. Мада су службе 1. септембра већ биле предмет мог истраживања, опет ћу се вратити на њих, сада са додатним појашњењима. Осим стандардног почетка Индикта, Симеона Столпника и Успења Исуса На-

³ В. Јагич, Службене минеје за сентябрь, октябрь и ноябрь. В церковнославянском переводе по русским рукописям 1095/97. г., Памятники древнерусского языка, т. I, Санктпетербург 1886.

⁴ Љ. Шиљаванин-Борђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије, т. I, Београд 1986, 340. Старији део овог рукописа (септембар–новембар) датиран је записом писара презвитера Братка у време владавине краља Владислава (1234–1243).

⁵ Овај типик већ је раније био предмет истраживања више руских литургичара. Најновија студија, са прегледом и анализом досад остварених резултата и издатим текстом: А. М. Пентковский, Типикон патриарха Алексија Студита в Византии и на Руси, Москва 2001.

⁶ Упор.: З. Ракић, Месеослов Студијско-Алексијевског типика и памети светих у Јагићевим минејима и Братковом минеју, Црквене студије 3 (2006) 371–376.

вина, ту се појављује и спомен мученика Калисте, Јевода и Јермогена.⁷ У минијеама 14. века тих мученика нема. Ко су они? У Алексијевом типику стоји: „и сѣ оубо ѿстъ оуставѣ стоудинскаго манастира · поне(ж)е вѣ тѣ(ж) д(ь)нь · памѣ(т) творимѣ с(вѣ)т(и)хъ м(оу)ч(ени)кѣ · ермогена · е҃҃҃҃҃҃҃҃ · и калисты · и положены же быша тѣхъ моци · вѣ манастири стоуд(а) · подобаѣтъ и тѣхъ праздновати памѣ(т)“.⁸ Присуство ових светаца у календару Братковог минијеа несумњиво потврђује присуство студитске богослужбене праксе у Србији. На који начин се ови мученици прослављају у служби овог минијеа? У нашем рукопису они немају посебне стихире нити посебан канон, али је у прву, трећу, пету, седму, осму и девету песму канона убачен по један тропар посвећен њима.⁹ Још се један догађај (касније потиснут), прославља истог дана у Братковом минијеу — Богородица Мијасинска. Реч је о чудотворној икони Богородице, чуваној у Мијасинској обитељи у Цариграду, а која је на чудесан начин преживела време иконокластичких сукоба, да би била пронађена 864. године. Тај изразито цариградски празник, установљен после окончања иконоклазма, везан је, такође, за Студитски манастир. Чињеница је, међутим, да у Алексијевом типику под овим датумом нема спомена Богородице Мијасинске. С друге стране пак, у Никодимовом (јерусалимском) типику, преведеном на српскословенски језик старањем архиепископа српског Никодима 1319. године, помиње се „и паметь с(вѣ)тыне в(о)городице минасинских“.¹⁰ У заглављу службе Братковог минијеа у том дану (1. септембра) набројано је више светаца, а ниједан од њих нема потпуну службу него је направљена једна служба са хибридниим, комбинованим, каноном у коме није свима посвећена подједнака пажња. Тако је нпр. Богородица Мијасинска ускраћена за било какав химнографски састав. Стога треба правити разлику између онога што је набројано у заглављу појединих дана и онога што сама служба заиста садржи.

Од светаца који имају службе или помен у минијеама 13. века (првенствено имам у виду НБС 647), у 14. веку нестали су: св. мученица Василиса (3. септембар), св. мученица Ормина (4. септембар), св. мученица Јепихарија (7. септембар) — такве мученице нема ни у календару типика Алексија Студита, нити у Никодимовом (јерусалимском) типику.¹⁰ Јепихарија се појављује у још два рукописа — САНУ 58 и НБС 5, али они по својим литургичким одликама припадају 13. веку.¹¹ У рукописима јерусалимске традиције ове службе више нема. Из Братковог минијеа нестало је и спомен (11. октобар) Седмог васељенског сабора, одржаног 787. године у Никеји, уз који се прославља и

⁷ Т. Суботин-Голубовић, Канони у службама 1. септембра у најстаријим српским минијеама XIII века, Археографски прилози 10/11 (1988–1989) 51–59.

⁸ А. М. Пентковский, Типикон, 277.

⁹ Т. Суботин-Голубовић, Канони, 53–54.

¹⁰ Ова мученица није забележена ни у приручнику Архимандрита Сергија. Упор.: Полный месяцеслов Востока. т. II. Святой Восток. Часть первая, Владимир 1901.

¹¹ Рукопис бр. 58 Архива САНУ преписан је око 1320/30. године, а садржи службе за септембар, октобар и новембар; рукопис Народне библиотеке у Београду бр. 5 (миније за септембар и октобар) потиче из друге четвртине XIV века.

Теофан Исповедник, прво студитски монах а затим и епископ никејски, који је заслужан за установљивање спомена овог сабора. Још су неки свецки нестали из српских минеја: св. мученик Орест (10. новембар) има службу у Братковом минеју и у САНУ 58, а затим нестаје из српских минеја; и св. мученик Меркурије (28. нов.) има службу у Братковом минеју, али га у рукописима 14. века више нема. У Алексијевом типичу Меркурије се слави 26. новембра. Оваква колебања у датумима одлика су типика дојерусалимске традиције, а овај пример показује да би требало трагати за неким другим типиком из студитске породице, који би био ближи нашем минеју. И у оквиру месеца децембра у рукописима с краја 13. века (Хиландар 608) појављују се свецки који више немају службе у минејама јерусалимске традиције. Као пример ћу навести св. мученике Инда и Домну (3. дец.) којима се, по Евергетидском типичу, поје Јосифов канон, и св. мученицу Марину (16. дец.) којој се такође по истом типичу поје Јосифов канон.¹² Руски минеји за децембар имају: 3. дец. — св. пророка Софонију, а 16. дец. — св. пророка Агеја.¹³ Иначе, ова двојица пророка се у 14. веку, а и данас, прослављају 3. односно 16. децембра.

Но, из минеја 13. века нису нестајали само свецки са својим службама већ има и делимичних измена. Тако се, на пример, дешава да светац остане у минеју, али му се у 14. веку појави потпуно нова служба, таква која нема никаквих додирних тачака са старијом. Уз то, има примера да из блиског времена постоје потпуно различите службе једном те истом свецу. Згодан пример за овај други случај је служба 1. новембра — светим бесребреницима Козми и Дамјану. Из 13. века имамо чак две сачуване службе њима — једна се налази у Братковом минеју, а друга у САНУ 361. У Братковом минеју служба започиње двема стихирама „на Господи вазвах“, а затим следи канон осмога гласа. Треба напоменути да овај канон има свих девет песама; канони студитских служби сразмерно добро чувају другу песму. На трећој песми канона налази се седален, а на шестој нема кондака и икоса; после девете песме налази се једна стихира „на хвалите Господа“. Док у Јагићевом минеју ова служба почиње седалним, а за њим следе кондак и икос, па онда непрекинути текст канона, у служби Братковог минеја седален је већ заузео место у оквиру канона. Овакав структурни изглед српске службе показује да она није одраз најстаријег стања, већ да се у међувремену појавио нови тип службе.

У САНУ 361 вечерња почиње са чак четири стихире (шестога гласа), затим следи још једна стихира четвртога гласа, затим канон такође четвртога гласа, чији први тропар прве песме започиње речима **Врѣста свѣтлаи**; седален на трећој песми, на шестој песми кондак и икос, по деветој песми постоји

¹² Д. Богдановић, Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара, Београд 1978, 214.

¹³ Упор.: Gottesdienstmenäum für den Monat Dezember. Facsimile der Handschriften CGA-DA f. 381 nr. 96 und 97. Herausgegeben von H. Rothe und E. M. Vereščagin, Köln-Weimar-Wien 1993, 33, 140, 312.

Ова едиција наставља посао који је пре више од сто година започео Јагић. Сви децембарски минеји овде издати настали су у 12. веку.

светилан и једна стихира „на хвалите Господа“. Иначе, канон службе у САНУ 361 у Јагићевом минеју други је канон службе. Већ се из овога види да су у 13. веку постојале две службе, у погледу структуре веома сличне, али по саставу сасвим различите. Међу службама 14. века појављује се служба Козми и Дамјану која је далеко развијенија по структури и богатијег садржаја од оних двеју старијих, но то је већ друга тема. Слично стање је и код службе 7. јануара, када се слави Сабор Јована Крститеља.

Као пример делимичних измена у оквиру једне службе може се навести и замена канона, уз задржавање осталих делова службе, као што је то случај са децембарским службама светоме Николи. У српским рукописима 13. и почетка 14. века појављује се чак шест различитих канона у службама овог светитеља, а само су два од њих ушла у службу која је од 14. века постала стандардна.

Овим радом тек је мало начето питање разлика које постоје између минеја 13. и 14. века. Скоро свака служба и сваки светац који се појављују у минејима дојерусалимске традиције заслужују да им се посвети свеобухватна пажња и да буду размотрени са становишта богослужбене праксе, састава и текстолошких одлика.

Као пример за истовремено постојање сасвим различитих служби једном празнику, оабрала сам службу Светим врачима Козми и Дамјану (1. новембар) у Братковом минеју и у САНУ 361. Ни у једној од ових двеју служби нема строге поделе на вечерњу и јутрење, а текст је изложен у две упоредне колоне, управо да би се олакшало сагледавање разлика у погледу обима и састава службе. Приликом приређивања издања текста сва натписана слова под титлом спуштена су у основни ред, а реч је разрешавана у округлим заградама. Неколико тешко читљивих места означено је угластим заградама; задржана је оригинална интерпункција.

САНУ 361

М(ε)с(ε)ць ноѣв(рь) · ѿ · д(ь)нь ·
с(вѣ)тих(ь) чюдотвор(ь)ц(ь) · врачь ·
· козми и дамиана ·

Веч(ерь) · на г(оспод)и възвах(ь) ·
ws · ѿ ·

и поѣм(ь) глас(ь) · ѿ ·
под · все оупвание · ѿ · в ·

Все оупвание на неб(ε)са
възложше · скровище некрѣдомо ·
себѣ с(вѣ)та приѡвѣтаѣста · тоуне
приѣста тѣне же и дадита
болецимь ицѣление · злат(а) и

НБС 647 (Братков минеј)

М(ε)с(ε)ца ноѣмбра · въ · ѿ · д(ь)нь
козми и дамиана ·

ст(и)х(и)ры · на г(оспод)и възвах(ь) ·
глас(ь) · ѿ · под ѡко доб ·

Водами д(оу)ховьными ѡко рѣка
наводьнаѣма и гвѣ поучина оума ·
всоу тварь напаѣѣта
в(о)гознаменими прѣславными
истѣкании · ицѣлении д(оу)шевьные

сребра кѣ(ан)г(е)льски не стежаста ·
чл(овѣ)комь же и скотомь ·
вл(а)год(ѣ)ииниѣ подаѣта · по
всеому послушаниа бывша ·
Х(ри)ст(а) съ дръзновлениемъ
м(о)леще · ѡ д(оу)шахъ
н(а)ши(хъ) ·

Вещество ѡт(ъ)връгше тленное на
земли · н(е)б(е)сна же гражданина ·
въ плоти анг(е)ломь равна ·
створенна быста единомоудрна
слоужителя · врьста единовъразна
с(вѣ)таи и единок(оу)шна · тѣмь
ицѣлениѣ болещимъ подаваѣта ·
безмитно подающе ·
вл(а)говолениѣ трѣбвѣющимъ · и
юже сивно (!) почтемъ
празднество дос(то)ино съ
дръзновлениемъ м(о)лита се ѡ
д(оу)шахъ н(а)шихъ ·

Всего всельша в себѣ сп(а)са ·
врьста прѣхвалнаи козьма и
дамианъ с(вѣ)томоудраи яко
потока точита ѿ кладенца води ·
живоноснии ицѣлениа · юеже
имѣши ст(р)асти ·
прикосновлениемъ ицѣлаѣтъ единей
имени · недоуги ѿ чл(овѣ)къ
ѡт(ъ)гонита · въсѣхъ прибегающихъ,
сп(а)с(е)ни творита · Х(ри)с(то)вы
съ дръзновлениемъ м(о)л(и)ста се ѡ
д(оу)шахъ ·

Ико цвѣтца сладковонна ·
добродѣт (!) сами бывша с(вѣ)таи
всесвѣрника · вл(а)гооуханни
вл(а)годатыю · испоушаѣта
ч(ъ)ст(ъ)наго д(оу)ха · истиннаго
разоума · и чюд(е)сь показаниѣ
ѡт(ъ)гонита ст(р)асти злосмраднии
всегда · и д(оу)хы прогонита ·
тѣмь хвалениемъ · славеще ваю

ст(р)асти испоушаѣта · и недоуги
оуврачоуѣта · и прогонита вѣснии
д(оу)хы · в(о)гоносца безъмьздника
· молитвѣныка ѡ д(оу)шахъ нашихъ ·

Похоти несмыслыне себѣ покорьша
с(вѣ)таи · д(оу)шевными силами ·
чл(овѣ)комь · и скотомь ·
в(о)годѣиани ими подаѣта · ѿ в(о)г(а)
даровании · ицѣлениемъ
ѡв(о)г(а)щьша се · тѣмь же с(вѣ)тоиѣ
ваю и свѣтоносное · тръжство
твореще · просимъ ицѣлениа
д(оу)шамъ наш(имъ) ·

С(вѣ)тыи храмъ ваю яко же
н(е)бо яви се м(оу)ч(е)н(и)чны · яко
же звѣзды и чоудеси · сп(а)се
н(ы)ни в себе имыи яко же свѣтло
сл(ъ)нце ицѣлению в(о)жию дѣянию
· козма прѣвлажене · и дамиане
прѣславныи · г(оспод)на слоужителя
· и молитвѣныка ѡ д(оу)шахъ
нашихъ ·

инь гл(ась) · ѿ ·

д(оу)шевныи волѣзны и
телесныи · присно ицѣшениѣ (!)
всѣмь безъ мьзди даровати · явѣ
пристаниемъ · вама бо х(ри)с(т)ъ
д(оу)ха разоума подасть · съдѣяти
и подати болещимъ ицѣлениѣ и
чоудеса в(ѣ)сно ·

Достоино похвальна иси · и
ненчреплемаи безъмьздникоу ·
вл(а)годать всоудоу распростоу се ·
сътворешимъ память юе · тоуне бо
даръ ицѣлениа приѣмьша ѿ в(о)г(а) ·
тоуне же и намъ подаста ·

радостно празникъ д(ь)н(ь)сь ·
любовию празноүимь ·

сл(а)ва бо(го)родичьнъ · на с(ти)хъ въ
ух · и с(вѣ)т(о)моу · ст(и)х(и)рѣ
гл(а)сь · ѿ · самоглас ·

Источникъ ищѣление имь имоүще ·
с(вѣ)та весрєвѣрника · ищѣлѣниє
подаєта всѣмь ищѣлени
тѣвоүиимь · яко великимь
даромь дос(то)ина вывѣша · ѿ
присноцр(ь)ковнаго источника
сп(а)са х(ри)с(т)а · реч(ѣ) бо к вамь
г(оспод)ь · яко рѣвнителе
апос(то)ломь · се дахъ вамь власть
на дѣсехъ неч(и)стихъ · ѣже
изгониты и ищѣлаты всакоу
болезнь и всак недѣгъ · тѣмь по
повелєнии юго добрѣ подвигѣша се
· тоүне принєста тоүне же дадите
врачююще стр(а)сти д(оү)шь · и
тѣлєсь н(а)шихъ ·

сл(а)ва б(о)г(о)у ·

На (о)үтрѣ ·
кан(онь) гл(а)с(ь) · ѿ ·
пѣс(ьнь) · ѿ ·
єрм(о)с(ь) ·

Тристонєще крѣп'ки · рождєи се
ѿ Д(ѣ)ви · вєстр(а)стия въ глѣбине
д(оү)ше тринислно потопи · м(о)лю
се да ты яко въ типанѣ
оүмрѣвлєны тѣлєси · побєдно пою
вьспѣвание ·

Врѣста свѣтлая моүдрию
вєзмєздникоу · троици б(о)гови съ
всѣми с(вѣ)тими прѣд(ь)стоите ·
м(о)лита Г(оспод)а за ны · память
н(ы)нѣ свѣтоносноу творєще ·
козми и дамиана посвѣтита
свѣтлостьми д(оү)хомь б(о)жимь ·

Каноүн(ь) глас(ь) · ѿ ·
пѣс(ьнь) · ѿ ·
єрм(о)с(ь) ·

Истрєсьшаго въ мози
моүчительство фадаоне · по соүхоу
из(раи)ла наставльшаго · вьспоемь
б(о)г(о)вы ѣко прослави се ·

Ивльшаго въ всемь мирѣ
вєзмьздника и врача · все
оүврачююща недоүги бл(а)годатию ·
вьспоемь х(ри)с(т)а яко прослави се ·

Отъ д(оү)ховныхъ бл(а)годати
рѣки чоүдєсныє истачаєта с(вѣ)таи
· и недоүги вчищаєта · вьсхвалимь
давѣшаго вьласть сию ·

Житие паче члов(ѣ)къ · и
добродѣтельноүю жизн(ь) кыи

Прѣвишьши оумь земль
имающа на земли м(о)л(е)ние
д(оу)ха с(ве)таго приела іеста
прѣмоудра тѣмь томоу недоужноу
шт(ь)гонита всегда посѣщениемь
с(ве)тимь бесребрника .

Недоуманно яко имоуща
д(оу)ховно на свр(ь)шение в(о)жие .
с(ве)тихъ заповѣдеи . лежешенъ въ
недоузехъ славаи . здравие
въдвигнѣта бл(а)г(о)д(а)тию .
м(и)лостиваа с(ве)таи безмздна .

бо(городичьнь) .
С(ы)на и в(ог)а ись прѣч(и)сти
крыве ты выплытила іеси ч(и)стаи .
явл'шаго намъ врача стр(а)стеи
н(а)шихъ . прѣч(и)стаи сп(а)сение
и тепла застоупителя . д(оу)хомь
прѣмудраи . безмздна .

пѣс(ьнь) . ѿ .

Не моудростию ни силою . ни
б(о)гатс(т)вомь хвалити се . нь
твою шт(ь)чею оупостасною
моудростию б(о)жиною . яко нѣс .

Миро цѣльби бл(а)говоняюще ваю
цр(ь)квь источещи оумно
вдъждениемь д(оу)ховнимь .
стр(а)сть смрвдещоюу шмиваета
виноу .

Въ н(е)беса наю села
въвараема всегда . село ваю виноу
источникъ ицелению бл(а)г(о)дѣтыю
покажета вседръжителевою .

Пл(ь)тские стр(а)сти
въдръжаниа врьздамы . вбоздавша
д(оу)ховноую зароу б(о)гатно
приела іеста . тѣмь ицѣлениемь
мира ищѣлаета .
бо(городичьнь) .

члов(ѣ)къ безмздыникоу достоинно
не въсьхвалитъ . вельми бо на
зем(ь)ли живоуща присно .
бо(городичьнь) .

Застоупление присноскръвешимь
. сп(а)сение и оупваные .
ненаоучаемымь б(о)городице
прѣхвальнаи . моли х(ри)с(т)а в(ог)а
присно избавити се д(оу)шамь
н(а)ш(имь) .

пѣс(ьнь) . ѿ .

ирмос(ь) .

Вьньми н(е)во и възглаголю и
въсьхвалю х(ри)с(т)а ѿ д(ѣ)вы
рождьшаго се на сп(а)сение наше .

Почтемь свѣтильникъ б(о)жи .
и свѣтоданыа вѣрньии люча
ицѣления . присно намъ подающа .

Схрваньше безъ недоуга . всоу
д(оу)шю вѣроу . телесныи недоуги .
ицѣлаета бл(а)г(о)датию .

Всьхвалимь безмздыникоу .
вѣрно ицѣлиста . и вельблудицоу
дрѣвле . запетоу б'вьшоу диволомь .

бо(городичьнь) .

Прѣчиста б(о)городице д(ѣ)во
іедина прѣхвальна . с(ы)на своего
моли . сп(а)сти хвалещихъ те .

Пѣс(ьнь) . ѿ .

ирмос(ь) .

Оутврѣдеи словоь н(е)б(е)са .
и з(е)млю шновавъ надъ водами
многами . оутврѣди ме на пѣние .
словословіа твоего г(оспод)и .

Таинныи люче змнымь (!) . яви
г(оспод)и с(ве)тыи свое .
просвѣщающа въсь миръ . яви нами
твои м(и)л(ос)ти .

Прѣоукрасованишю въ женахъ(ь) те
в(ог)ь избрала естъ · ис тебе
пльтски изволи родити се
х(ри)с(т)ь почиваеи въ с(ве)тихъ ·

сѣд(альнь) · гл(а)с(ь) · ѿ · под ·
Прѣмоудро ·

Въ мирѣ б(о)гооугодно житые
стежавша · б(о)гатно свѣтение ·
исцѣление намъ радостно подающа ·
извѣщениемъ с(ве)тимъ ·
чѣст(ь)но наоучыша се · явиста се
прѣславнаа врача болецимъ ·
г(о)с(под)оу поспѣшьствоующа
вама с(ве)та безъмезника ·

пѣс(ьнь) · ·д̄·
ирм(ось) · Сѣдѣи въ славѣ ·
Живоносними дѣятельми
всѣми дѣяними · смъртоносни
стр(а)сти земельнихъ ицѣлита ·
св(е)тозрачна стѣпа · и заврале
неподвижимѣ · виноград(ь)
истиннаго с(ве)та лозие ·

Съса цр(ь)к(ь)вна прѣливающе
млеко исцѣлению · просвещевана
безъмезника · прѣпитающе всѣхъ
с(ве)тимъ брашномъ · пѣта боудета
радостнимъ пѣниемъ ·

Врачство цр(ь)кви ваю с(ве)та
явила естъ троуждающимъ
невлаемо пристанище · въ нюже
притекающе с вѣрою · приемемъ
оутѣшение и лютихъ избавление ·
бо(городичьнь) ·

М(и)л(о)сти си д(ѣ)во
спод(о)ви ме рождѣши слово ·
ѣдина м(и)л(о)стива и пр(ѣ)ч(и)стѣа
· явльшаго врача и чудотворца въ
концихъ ·

Пѣс(ьнь) · ·ѣ·
ерм(о)с(ь) ·

Оудивише се всачьскаа въ
б(о)жествѣи славе твои · ти бо

Ико тоуне приемяша ѿ в(ог)а ·
тоуне и дадита ицѣление ·
прогонеща все вѣси по г(лаго)лю
г(оспод)а в(ог)а наш(его) ·

Д(оу)шевѣи свѣтила на
земли · с(ве)таа явилъ еси
безъмезника х(ри)с(т)е · видими
строупи · съ таинными оуврачуета ·

Прожевьшою ѿ колѣна
д(а)в(и)д(о)ва на зем(ь)ли в(ог)а
рождѣши выпльсенаго ис тебе ·
хвалимъ те прѣч(и)стѣа · яко сѣнь
и прѣстоль и двѣрь б(о)жию ·

сѣд(альнь) · глас(ь) · ѿ · под ·
Прѣмоудрости ·

Ицѣлению датеа · и
чюдотворца · и чудесемя датеа ·
свѣтилѣ всѣмъ явиста се
д(оу)ховьною бл(а)годатию ·
стр(а)стыю пламень вѣрою
прохладиста · вѣрнымъ всѣмъ
моудростию процвитаеа · тѣмъ же
врачевство д(оу)шевѣно имоуща ·
с(ве)тоую ваю цр(ь)квѣ · въ ноу
привегаемъ · бо(гоно)сца
безъмезника · молита х(ри)с(т)а
в(ог)а грѣхо ·

Ицѣлениа люча земельнымъ ·
сияеа б(о)жиа чудотворца мглаю
вт(ь)гонеща · чловѣ(ѣ)че недоуги въ
истиноу исоушаеа · незаходешаго
слюнца в себе имоуща х(ри)с(т)а
в(ог)а нашего · тѣмъ же достоинно
съшьдше се чтемъ · славьноую и
с(ве)тоую ваю память · б(о)гоносца
безъмезника м(о)лита х(рист)а
в(ог)а грѣховъ вставлене даро ·

пѣс(ьнь) · ·д̄·
ирм(о)с(ь) · Таиноу прор(о)къ
прѣдзре ·

Дивьнь и с(ве)тъ естъ в(ог)ь ·
яко лежита въ гробѣ голы кости · и

неискꙋсна бракоу дѣв(и)це ·
 приѣтъ въ стробѣ надъ всѣми
 б(о)га · и родила єси безлѣтна
 с(ы)на всѣмъ воспѣвающимъ · и
 миръ подавающи ·

Б(о)жими свѣтлостями навѣ
 вѣлистанѣма всего мира въѣходита ·
 и все чл(овѣ)ки просвѣщаѣта ·
 тьмоу вт(ь)гонеще стр(а)сти · и
 вѣси вт(ь)гонеще · в(о)гоносца
 без(ь)мьзника ·

Ико свѣтила св(ε)тита под
 сл(ь)ницею д(оу)ховно движимо
 б(о)гоносца · всакꙋ тварь
 въбоухающа · и соуще на вдрѣ
 посеѣщающе · и изъ лютихъ
 избавляюще ·

Болешимъ цѣльвꙋ и стр(а)сти
 избавлениѣ · подающа безъмьздно ·
 всѣмъ застоупника велиа ивиста се
 · и помощника съ б(о)гомъ всѣмъ же
 врачи б(о)говт(ь)ца безъмьзника ·

бо(городичьнъ) ·

Прѣмоудрость б(о)жию породи
 и б(о)жию спостасию прѣч(и)стаю
 дѣво · б(о)городице показавша
 прѣмоудра с(вє)таня · има же зловѣ
 спаде шетание морян (!) и лютаго
 врага ковар'ствие ·

пѣс(ьнъ) · ѿ ·

Пожроу ти съ гл(а)сомъ
 хваления г(оспод)и · цр(ь)кви
 в'пиеть ти ѿ бѣсовьскиє крове
 вчишьше се · м(и)л(о)ст(и)ю ѿ рєврь
 · истекше кр'ви ·

Не наоучениемъ
 чл(овѣ)чьскимъ · нь б(о)жию
 бл(а)г(о)д(а)т(и)ю · вчищающа
 недоуги чл(овѣ)чьскиє · славна ·
 сего ради по дльгоу похваляюще ваю
 · оубл(а)жаемъ ·

Любовию с Х(ри)с(т)омъ
 спреженна всакоу зловꙋ бѣсиꙋ ·
 раздрѣшаѣта б(о)жию

дѣють же въ мирѣ чоудеса · дивьна
 и страшна ·

Достоино хвалима еста по земли
 врача недоужьнымъ · безъмьзника
 и по кончинѣ всѣхъ недоуги
 оуврачюѣта ·

Земльна вставльша · ꙗко
 тлѣема сивноу быста наслѣдника ·
 х(ри)стовоу ц(а)р(ь)ствоу достоина
 гражданина ·

бо(городичьнъ) ·

Рад(о)уи се скиныє б(о)жие
 славы · рад(о)уи се вродукиє и
 прѣстоле вгньнъ · рад(о)уи се горо
 прѣсеннаа ижненє вт(ь)сѣче се
 камень х(ри)с(т)ъ ·

пѣс(ьнъ) · ѿ ·

ирм(о)с(ь) ·

Оутрбноующе впиемъ ти
 г(оспод)и сп(а)с(и) ны · ты бо єси
 б(о)гъ нашъ · развѣ во тебе иного не
 знаемъ ·

Приемьша вѣласть на земли
 безъмьзника · с н(ε)в(ε)се всѣмъ
 [...] врачюѣта · недоужьнымъ
 болѣзны ·

Велию дарованию служителя
 г(оспод)на тоує сподовыста се ·
 оуврачюѣта всѣхъ ·

М(о)л(и)твами с(вє)тоую
 служителю сп(а)се нашъ · даждь
 мироу своємоу яко м(и)л(о)ст(и)въ
 твою м(и)л(о)ст(ь) ·

бо(городичьнъ) ·

Дѣвою по рождьствѣ хвалимъ
 те б(о)городице · ты б(о)жие слово
 во платию мироу родила єси ·

пѣс(ьнъ) · ѿ ·

ирмос(ь) ·

ꙗкоже прор(о)ка из глаубыны
 прѣисподьненє х(ри)с(т)е б(о)жє · и
 мене ѿ грѣхъ моихъ избави яко
 чл(овѣ)колюбьць · направи животъ

бл(а)г(о)д(е)тию · сега ради
твормъ ваю трѣж(ь)ство ·

Ико соуѣща б(о)жиа виноград(а)
прозевение · вино намъ исцѣлении
соуѣшимъ въ оунины недоуѣжиа
крѣплюща · вес(е)лие наплънита
безъмъздника ·

во(городичьнь) ·

Цр(ь)квь те ч(и)стаи
вл(а)д(и)чице съдѣи · пр(ѣ)ч(и)стаи
храма безъмъздника величаю ·
знаменыи и чюдесии всегда ·

ко(н)д(акъ) · гл(а)с(ь) · ѿ ·

Примъша бл(а)г(о)д(а)ть
исцѣлению простираета здравие
болецимъ · врача и чюдотворца
славнаа · нь ваю посѣщение
грѣдинѣ противнихъ низложиста ·
мира исцѣлаета чюдеси ·

икос(ь) ·

Въсь разоумъ и всакоу
прѣмоудрость придоста
прѣмоудрихъ врачевъ · всѣмъ
разоумъ въдаваета · ѿ вишнаго
бл(а)г(о)д(а)ть приѣмъша ·
невидимо подаваета исцѣление
всѣмъ · тѣмъ и мнѣ несказанно
б(о)га(ть)ство дають се · пѣть яко
и б(о)гоносца и оугодника и раба
х(ри)с(то)ва исцѣление во
множество подаваета ѿ болезни
все избавляюша люд(и)е · мира
исцѣлаета чюд(е)сы ·

пѣс(ьнь) · ѿ ·

срм(ось) · Въ печи огниѣи и
аврамъский дѣти [...]цѣи любовию ·
ч(и)стѣи злат(а) бльшахоу се
гл(а)голюще бл(а)г(о)сл(ов)и ·

Потварающе источникъ
бл(а)г(о)д(а)ты с(вѣ)таи · рѣки
всѣмъ истачающа · ч(и)стаго
исцѣлениа ѿгонеща стр(а)сти
сквѣрнии и вѣсноую злобоу

мои молю се ·

яко въ мори житѣисца · без
боуре шьдъша поучиноу ·
пристанище сп(а)сноу · вышьнеи
ц(а)р(ь)ство безъмъздника
бл(а)гочьстно сътежаста ·

Источника приснотекоуща
чоудесноую бл(а)г(о)д(а)ть
истачаета · недоуѣги ѡт(ь)гонита ·
безъмъздника с(вѣ)таи молита се въ
д(о)ушахъ нашихъ ·

На д(о)уховьныи недоуѣги
приѣмъша ѡбласть · незловива
болезни ѡт(ь)гонита · и недоуѣги
исцѣлаета молаша се сп(а)сти се
намъ ·

во(городичьнь) ·

Вышьшоую херовима · всеи
тваи въсхвалимъ ѣдного рождьши
зиждителя и г(ос)пода · и
ѡт(ь)връзьшоу дьвры раискии намъ ·

пѣс(ьнь) · ѿ ·

срмос(ь) ·

Основавы з(е)млю въ начецѣ · и
н(е)б(е)са словомъ оутвръждь ·
бл(а)гословень иси въ вѣки
г(ос)пади б(о)ж(е) ѡ(ть)ць наши(хъ) ·

Възвеличави память славыи ·
прѣмоудроую безъмъздникоу на
земли · бл(а)г(о)с(лов)ень б(о)г(ь) ·

Показавы врьстѣ бл(а)жене ·
с(вѣ)тыма чоудотворьцема всѣмъ
бл(а)гословѣ ·

Память чьстьноу
безъмъздникома твореше съ
радостию въпиемъ ти щедре
бл(а)гослов(и) ·

во(городичьнь) ·

Въсели се въ чрѣво д(ѣ)вье · въ
немъ адама ѡновль бл(а)г(о)с(лов)ень
и си въ вѣки все г(ос)пади б(о)ж(е)
ѡ(ть)ць наши(хъ) ·

гоувителнꙋю ·

Възмогающа цѣлбою д(оу)ха
 бл(а)г(о)датию виноу цѣлбоу
 всѣмъ подаѣта · вѣсто славна ·
 слово б(о)жие расѣвающе силою · и
 моудростию ·

С(вѣ)тъ єдинъ єси прославлен
 с(вѣ)таи своя · миръ има
 избавляеши ис тлѣ · и свѣтыши
 въпиюще · бл(аго)с(лови) ·

бо(городичьнъ) ·

Ж(ь)зль прозеве ис корене
 иєсєва · цвѣта пр(ѣ)ч(и)ста
 х(ри)с(т)а прозевъшиа марие · яко
 цвѣтѣмъ чюдеса · прѣоукрашши
 своя си безъмьзника ·

пѣс(ьнь) · ѿ ·

єрм(о)с(ь) · Роуцѣ распростръ
 даниль · львова зинаниа въ ровѣ
 затьче · силоу же вгн'ноу оугасише
 · добродѣтелию впомявше се · иже
 бл(а)гочестиа любители вт(ь)роци
 възивьюще бл(аго)с(ло)ви ·

Нага явиста се всакиє злови
 вражие с(вѣ)таи · б(о)жиемъ
 д(оу)хомъ намъ бывша · вдежда
 сп(а)сениє вт(ь)поуста ·
 оукрашение и оутверждение
 поющимъ в((аго)словите ·

Сии причтию б(о)жию · козма и
 дамианъ · вѣрою бив'ша в(т)ьче
 наследие вбѣтоста · н(ы)нѣ
 небесноє наслаждение и чюдсь
 свѣтлостми въ истиноу дѣиствиа
 · поюще бл(аго)с(ловите) ·

Капламы всебл(а)г(о)дательнимы
 · сквьноу смиваита ср(ь)дць
 н(а)шихъ · и болєзнииє все
 стр(а)сти вт(ь)женета с(вѣ)там · и
 вѣсовьска стрьмлєнниа далече
 проженета · яко застоуп'ника и
 врача н(а)ша м(и)лостива ·

пѣс(ьнь) · ѿ ·

їрмос(ь) ·

Проявленаго на горѣ с(вѣ)тѣи ·
 и въ коупинѣ вгнѣнѣи ·
 д(є)вичьскою · моисѣшви таиноу
 явльшаго г(оспод)а поите и ·

Подавшаго дарованіє съвыше
 ицѣленые · б(о)жима
 безъмьзникама · тоуне ицѣлити
 недоужьниє · г(оспод)а поите и
 прѣвь ·

Давшаго бл(а)годать
 с(вѣ)тыма · ицѣлити стр(а)сти
 недоужьнымъ · д(оу)шамъ врачевати
 немощи · г(оспод)а поите и
 прѣвъзноси ·

Вьсельшаго се въ чрѣво д(ѣ)вие
 · из него страшно паче словєси
 ветьхаго адама вьновльшаго
 г(оспод)а поите ·

пѣс(ьнь) · ѿ ·

їрмос(ь) ·

Проявленаго на горѣ
 законодавцоу · вгнѣмъ и коупиноу
 · рождьство присно д(ѣ)вие · въ
 наше вѣрньныхъ сп(а)сєныє ·
 пѣс(ьн)ми величає ·

Вселєньско врачєвство ·
 вт(ь)врьзе се рака ваю с(вѣ)таи ·
 коузма и дамианє · к нѣиже
 притѣкающе вѣрньни · и длъжно
 ицѣлѣныа просимъ ·

Придѣте ицѣлите различьными
 недоуги чл(о)в(ѣ)ци болєшии ·
 гредѣте же исконы · яко
 источьныкъ чюдєсемъ ѿ разоу
 с(вѣ)тоу ю истекають ·

бо(городичьнъ) ·

Ты єси д(ѣ)во стѣна наша и
 в роужіє · ты єси застоуплєнне
 наше · притѣкающимъ к тебѣ · тебѣ
 же н(ы)ни вси се молимъ · да
 изьбоудемъ ѿ врагъ нашихъ ·

бо(городичьнь) ·

Оу(м)рѣтвии смр(ѣ)тъ товою
жизнь бо породе оу(п)остасноу ю
х(ри)с(т)а в(ог)а пр(ѣ)ч(и)стаи ·
застоупителя животоу · безъмзника
же и врача явиста се поюще ·

пѣс(ьнь) · ѿ ·

ерм(о)с(ь) ·

Ювга оубо недоугомь ·
вслоушаниа клетвоу себе
пришворѣла и(с)тъ · ты же д(ѣ)во
в(огороди)це прозевениемь
прижитыа твоего · мироби
в(а)г(о)с(л)овление процѣла и(с)и те
вел(ичаемь) ·

Се что добро или что красно ·
нь тѣчию жити и(ко)же пишеть ·
н(ы)нѣ братомь въкоупе · въ мѣста
свѣтозарна и в села небес(ь)наи ·
въ славе неоубедающи · и(ю)же
достойно оублажаемь ·

И(ко) велика оубо цр(ь)кви си(е) ·
чюдесми на всѣхъ прославляющи се ·
въ нюже приходеще козмѣ и
дамиана достоуваляи · исцѣлениа
тубоуощимь подаваета · и(ю)же
достойно величаемь ·

Д(ь)н(ь)сѣ вес(е)лить се
в(а)женнаиа память с нами ваю ·
анг(е)ли в(о)жеств(ь)ны ·
ап(осто)лы пр(о)р(о)ци ·
прѣпод(о)бни · и праведни · с
нимиже радостно оудвадающа се ·
за всь мирь пом(о)лите се ·

С(в)е(т)аи двоице и свѣтлаи ·
безъмзника славаи и
всечьс(т)ьнаи · ш(т)ь(ь)пошение
грѣховь · и исправление живота
м(о)л(и)твами и(ю) · испросита
всѣмь · люти избавление
хвалещимь ваю всегда ·

бо(городичьнь) ·

Св(т)ь вселение ч(и)стаи
выс(т)ь оубо ты · и всака

ст(и)х(и)ре · на хвалите г(оспод)а ·
глас(ь) · ѿ · ѣко добла въ
м(о)у(ч)е(н)ицѣхъ ·

Златозарьнѣи свѣтилѣ · въ
стр(а)стехъ ме лежеша · молю
въздвиженьта · козмю и дамиане ·
грѣховьными съблазны ·
м(о)л(и)твами разадающе ·
ицѣленю токь вбыло имоуша
подаета вканынѣи ми д(о)у(ш)и · и
стр(а)стьныи недоуги ражденѣта ·
къ х(ри)с(т)оу прилежно молеша се ·
за творещею свѣтоносное
оусп(ѣ)ныи ·

Се коль добро и коль красно ·
и(же) жити брати и въкоупѣ и двѣ
с(в)етѣ и(ко) же рече в(о)гов(т)ь(ь)ць
д(а)в(и)дъ · любовию нелицемѣрною
словомь истиньнымь · и(ко) тубсны
злати · дрѣгъ дрѣзѣ себе
придрѣжаша · придрѣте н(ы)ни
в(а)г(о)словимь г(оспод)а · давшаго
намь с(в)е(т)аи безъмздыника
коузмюу и дамиана · врача
волешимь · свѣтилѣ тьмьнымь ·
прогоньника вѣсомь · имаже волеши
ицѣлѣвають · имаже мрѣтви
вьскрѣшають · имаже прокажены
вчищають се · по гл(а)голю
г(оспод)ноу · тоуне приеста тоуне
же и дадита · волешимь ицѣленые ·
еюже м(о)л(и)твами х(ри)с(т)е
в(о)ж(е) сп(а)си д(о)у(ш)е ·

ѡздрѣшомоу свѣтоносна с(вѣ)тама
 являюшомоу н(ы)нѣ · Ѡ тьми
 изимающихъ ст҃(а)сти
 д(оу)шетлеющихъ недоу҃гомь
 пр҃(ѣ)ч(и)стама и многопѣтама ·

свѣт(ильнь) · Небо съ звѣзда ·
 На хвали(тѣ) · в ѡх · ст(и)х(и)рѣ · и
 с(вѣ)тимь гл(а)с(ь) · 5 ·

Бескончна ꙗсть с(вѣ)тихъ
 бл(а)год(а)ть ꙗже · Ѡ х(ри)с(т)а
 приѣста · тѣм'же и тою моци Ѡ
 в(о)жъствѣнне сили виноу
 съдѣвають чюдеса · ꙗже и ми
 вѣрою възиваемь Ѡ неицѣлнихъ
 недоу҃гъ измѣняютъ · и юже ради
 г(оспод)а д(оу)шѣвньнихъ и
 тѣлеснихъ ст҃(а)сти свободы · ꙗко
 бл(а)гы чл(овѣ)колюб(ь)ц(ь) ·

Tatjana Subotin-Golubović

WHAT HAS BEEN LOST FROM THE SERBIAN 13TH CENTURY MENAIA?

This paper deals with the differences that existed between serbian menaia of the XIII and XIV centuries. Differences, in the first place, are considering the calendar ie. the saints who were included in XIII century manuscripts and who, according to the Jerusalem liturgical tradition of the XIV century, were eliminated from the XIV century manuscripts. The typica, that conduct the liturgical aspects of the service, had the major role in that process. This research is based on the manuscripts no. 58 and 361 of the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts, no. 647 of the National Library of Serbia and no. 608 of the Hilandar Monastery. At the same time, the oldest slavonic ie. russian manuscripts (from the very end of the XI and from the XII century) of the kind were included in this research. It appeared that, apart from the differences considering the calendar, there are significant disagreements in content between the the services dedicated to certain saints in the manuscripts of the XIII and XIV centuries. Full attention was given to the appearance of the services dedicated to one saint, that were copied almost at the same time, but with different content. The service of the 1. november (according to the mss. ASANU 361 and National Library 647) is offered as a vivid example.